

การศึกษาชีวิตทางสังคมและชาติพันธุ์วรรณนาในบริบทเมือง

The Studies of Social Life and Ethnography
in the City Context

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พิเชฐ สายพันธ์

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Assistant Professor, Pichet Saiphan, Ph.D.

Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University

บทคัดย่อ

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาให้ความสนใจต่อประเด็นการศึกษาชีวิตเมืองมานานแล้ว หากแต่การศึกษาทางสังคมวิทยาเมืองดูจะมีพัฒนาการประเด็นและเสนอแนวทางการศึกษาที่เป็นระบบก้าวหน้ามาก่อนมานุษยวิทยาเมือง นับแต่ความทุ่มเทการศึกษาชีวิตเมืองของสำนักคิดทางสังคมวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก (Chicago School of Sociology) ในทศวรรษ 1920 ซึ่งพัฒนาจากประเด็นการศึกษา “คนชายขอบ” (Marginal man) ที่เริ่มใช้ในความหมายของกลุ่มคนอพยพคนสองวัฒนธรรม มาสู่การศึกษากลุ่มคนที่เชื่อมโยงกลุ่มเครือข่ายทางสังคมและชุมชนศึกษา รวมทั้งพัฒนาวิธีการทำงานภาคสนามและงานชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) จากเดิมที่เคยใช้ในการศึกษาชีวิตทางสังคมของกลุ่มคนที่อยู่ห่างไกล มาเป็นการวิจัยสนามในพื้นที่เมือง ไม่ว่าจะเป็นการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การเข้าร่วมปรากฏการณ์อย่างเป็นคนใน ซึ่งได้สร้างวิธีวิจัยในการศึกษาชีวิตทางสังคมของคนเมืองให้เข้าใจมากขึ้น

มานุษยวิทยาเมืองได้พัฒนาอย่างเห็นได้ชัดมากขึ้นภายหลังจากที่ย้ายแนวทางการศึกษาสังคมที่อยู่ห่างไกลมาสู่สังคมใกล้ตัวซึ่งก็คือสังคมเมืองในช่วงทศวรรษที่ 1950 เป็นต้นมา และจากสำนักเบอร์มิงแฮมในฝั่งอังกฤษในทศวรรษ 1960 ต่อมา ซึ่งพัฒนาความสนใจการใช้ชีวิตเมืองของคนแต่ละกลุ่มโดยเฉพาะวัฒนธรรมของกลุ่มวัยรุ่นจนเสนอแนวคิดกลุ่มวัฒนธรรมย่อย เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการศึกษาชีวิตเมือง มุมมองของคุณค่าชีวิตทางวัฒนธรรมจากการศึกษาทางมานุษยวิทยาได้ทำให้เห็นวัฒนธรรมที่แสดงคุณค่าของทางเลือกในการใช้ชีวิตของผู้คนที่อยู่ในเมืองของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เรียกกันว่ากลุ่มวัฒนธรรมย่อย ซึ่งได้พัฒนาต่อมาสู่กระแสคิดหลังสมัยใหม่โดยที่ไม่ได้มองว่าวัฒนธรรมย่อยของคนกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เป็นข้อตรงข้ามกับวัฒนธรรมกระแสหลัก

หากแต่การเข้าไปศึกษาจากกลุ่มคนต่าง ๆ ในภาคสนามยังได้ช่วยให้เห็นแง่มุมของทั้งการเคลื่อนไหวเพื่อแสดงออกถึงตัวตนและอิทธิพลวัฒนธรรมกระแสหลักที่ได้ตอบกันในแต่ละระดับ และแต่ละพื้นฐานของคนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งทำให้เห็นว่าวัฒนธรรมย่อยมีฐานะเป็นทุนทางวัฒนธรรมตามกลุ่มย่อยที่แต่ละกลุ่มสังกัดอย่างมีมิติแตกต่างและหลากหลายกันไป

คำสำคัญ: ชีวิตเมือง, การศึกษาสนาม, สังคมวิทยาเมืองและมานุษยวิทยาเมือง,ชาติพันธุ์นิพนธ์

Abstract

Sociology and Anthropology have a long – standing tradition on the study of social life, especially since the 1920s when the Chicago school of Sociology has established the early developed strategies and systematically of topic and methodology in the city life. Fieldwork and ethnographic research are mainly concerned to understand people living in the city.

Anthropologists have shifted the interest on topic to urban area later along with the growth of the cultural studies at the University of Birmingham which provided the ethnographers work in issues and techniques in methodology regarding diversity of subculture groups in the city. The works analyzed the movement of people and power relation they perform their social group identity in the contemporary of city life and contributed to the kind of this field.

Keywords: Urban Life, Field Study, Urban Sociology and Urban Anthropology, Ethnography

สังคมวิทยาเมืองและมานุษยวิทยาเมืองกับการศึกษาชีวิตเมือง

พื้นที่เมืองและชีวิตเมืองได้เป็นประเด็นที่นักวิชาการให้ความสนใจศึกษามานาน ซึ่งเริ่มมาจากความต้องการเข้าใจต่อสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในโลกสมัยใหม่ นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน มักซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ทำการทบทวนการศึกษาสังคมเมืองไว้ในงานชื่อ “The City” (Weber, Max 1958 (1921)) ได้ยกตัวอย่างให้เห็นว่าการศึกษาสังคมเมืองก็เป็นประเด็นที่เคยได้รับความสนใจมาก่อนแล้วดังปรากฏในงานของ เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) และ ซิมเมล (Georg Simmel) เช่น ในงานศึกษาเรื่อง “Suicide” (Durkheim, Emile 1951 (1897)) กล่าวถึงเมืองในฐานะที่เป็นลักษณะและสภาพแวดล้อมทางสังคมแบบหนึ่งที่มีผลต่อการฆ่าตัวตาย และเรื่อง “The Metropolis and Mental Life” (Simmel, Georg 1903) แสดงให้เห็นผลกระทบของเมืองใหญ่ที่มีต่อจิตใจของผู้คนที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับโครงสร้างของเมือง เงินกลายเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและสร้างความสัมพันธ์อันมีผลต่อความไว้วางใจทำให้เกิดผลต่อพัฒนาการความสัมพันธ์ที่แตกต่างไปจากชีวิตในชนบท งานบุกเบิกในยุคเริ่มต้นของสาขาวิชานี้กล่าวเป็นแนวเดียวกันว่า เมืองมีลักษณะของโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างออกไปเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นฐานของโครงสร้างสังคมชนบท ดังนั้นภาพของการศึกษาเมืองในยุคแรกจึงมองว่าลักษณะเมืองในทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นลักษณะแตกต่างในความสัมพันธ์เปรียบกับชนบท การศึกษาเมืองจึงเป็นภาพสะท้อนที่ตรงข้ามกับภาพของชนบทมาในแต่ต้น เมืองจึงมีภาพลักษณ์ที่ค่อนข้างตายตัวว่าเป็นพื้นที่ที่ผู้คนเข้ามารวมกันตั้งถิ่นฐานกันอยู่อย่างหนาแน่นและทำให้เกิดปัญหาประชากรอาชญากรรม การย้ายถิ่น ซึ่งเป็นต้นตอของปัญหาสังคม

ในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ซิมเมล (Simmel, Georg 1903) ศึกษาชีวิตผู้คนในเมืองจากเมืองในแบบต่าง ๆ เขาตั้งข้อสังเกตว่าลักษณะเด่น

ของเมืองในสังคมสมัยใหม่ก็คือ การที่ผู้คนเข้ามาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างหนาแน่นภายใต้การควบคุมของโครงสร้างและระบบต่าง ๆ ที่ซับซ้อนมากมาย กระนั้นก็ตามผู้ที่เข้ามาอาศัยแบบแผนชีวิตเมืองร่วมกันมากมายเหล่านี้กลับแสดงออกถึงการใช้ชีวิตอย่างเป็นอิสระและเป็นปัจเจกสูง พร้อม ๆ กับความซับซ้อนของชีวิตเมืองที่เผชิญหน้าแรงผลักดันและเงื่อนไขรอบด้าน ได้ส่งผลต่อการปรับตัวต่อทัศนคติและลักษณะจิตใจผู้คนในยุคสมัยใหม่ที่จะอยู่อย่างอิสระเสรีและอ้างความเป็นปัจเจกชนในชีวิตของคนเมืองให้แตกต่างออกไปได้อย่างไร และทำให้เมืองประกอบด้วยผู้คนที่มีความเป็น “คนแปลกหน้า” (stranger) ซึ่งกันและกัน ประเด็นดังกล่าวทำให้การศึกษาเรื่องเมืองเพิ่มความสนใจต่อมิติชีวิตและจิตใจของผู้คนในเมืองมากขึ้น มิติชีวิตคนเมืองในหลายรูปแบบอาชีพในพื้นที่ต่าง ๆ ของแต่ละมุมเมืองได้ถูกศึกษาอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็น ชีวิตผู้คนตามท้องถนนริมฝั่งน้ำ ชุมชนแออัด รวมถึงกลุ่มคนต่าง ๆ เช่น กลุ่มแก๊ง กลุ่มแรงงาน คนผิวสี คนอพยพ เป็นต้น ซึ่งงานเหล่านี้ต่อมาได้พัฒนาแบบแผนการศึกษาและวิธีวิจัยที่เป็นระบบขึ้นในกลุ่มสำนักคิดทางสังคมวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก (Chicago school of Sociology) ที่สนใจศึกษาเรื่องชีวิตทางสังคมของคนเมือง

สำนักนักคิดทางสังคมวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโกกับงานศึกษาสนามในพื้นที่เมือง

การศึกษาชีวิตผู้คนในเมืองได้เริ่มอย่างเป็นระบบในสาขาทางสังคมวิทยามาก่อน ลอฟแลนด์ (Lofland, Lyn H. 1983; 491-511) ได้ชี้ให้เห็นว่าความสนใจและการเสนอวิธีการศึกษาชีวิตคนในเมืองด้วยการวางแผนการทำงานจากการออกไปสังเกตการณ์ชีวิตผู้คนตามพื้นที่ต่าง ๆ ของเมือง ที่เราสามารถเรียกได้ว่าเป็นวิธีการทำงานภาคสนาม (field method) เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในกลุ่มสำนักคิดทางสังคมวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก (Chicago school of Sociology) ในช่วงทศวรรษ

1920 ได้ให้ความสนใจเมืองในฐานะที่เป็นนิเวศน์ของมนุษย์ (human ecology) ประเด็นวิจัยที่กล่าวถึงปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นในบริบทเมือง รวมถึงลักษณะแบบการศึกษาชุมชน (community studies) เช่น ชุมชนผู้อพยพแรงงาน ผู้อพยพจากยุโรป ซึ่งเกิดจากเงื่อนไขทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมอันเป็นประเด็นทางความคิดที่มีอิทธิพลอยู่ในช่วงเวลานั้น

ลักษณะเด่นของกลุ่มสำนักคิดทางสังคมวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโกในการศึกษาชีวิตคนเมืองคือ การนำวิธีการศึกษาภาคสนามเข้ามาสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลร่วมกับการวิเคราะห์โครงสร้างสังคม ทำให้เห็นวิถีชีวิตที่คนเมืองดำเนินไปอย่างมีสีสันตลอดจนความคิด ทัศนคติ และโลกทัศน์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่ลุ่มลึกมากขึ้น และได้ช่วยทำลายกำแพงความคิดที่มักจะมองแยกส่วนระหว่างชีวิตเมืองกับชีวิตชนบทที่เคยมองจากกันอย่างสิ้นเชิง แต่ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตทั้งสองส่วนเมื่อศึกษาคนเมืองด้วย ผู้นำในการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญต่อสำนักนี้ได้แก่ พาร์ค (Robert E. Park) ไวท์ (William Foote Whyte) และ เบคเกอร์ (Howard Becker) พาร์คให้ความสนใจชีวิตคนเมืองที่เรียกกันว่า “คนชายขอบ” (marginal man) เขาใช้ความหมายของ “คนชายขอบ” (marginal man) ในฐานะที่หมายถึงบรรดาคนอพยพที่เข้ามาใช้ชีวิตในเมืองและต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคมเมืองซึ่งทำให้พวกเขามีลักษณะเป็นคนสองวัฒนธรรม (Park, Robert 1928) เสนอวิธีวิทยาที่ให้ความสำคัญกับการออกศึกษาภาคสนามในพื้นที่ต่าง ๆ ของเมือง เพื่อให้รู้จักกับสภาพแวดล้อมและใกล้ชิดกับผู้ที่ศึกษา อีกทั้งยังนำเทคนิคการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมมาใช้ในการศึกษาวิถีชีวิตของคนเมือง ส่วนเบคเกอร์ ใช้คำว่า “คนนอก” (outsider) เพื่อเรียกกลุ่มนักดนตรีเดินรำและนักฟิสิกส์ซึ่งมีลักษณะของกลุ่มเฉพาะตัวและถูกมองว่าเป็นพวกเปี่ยงเบนจากสังคมใหญ่ การใช้ชีวิตอย่างมีส่วนร่วมกับผู้ที่ถูกศึกษาจนกระทั่งทำตัวเป็น “คนใน” (insider) เสียเองในฐานะที่ร่วม

ประสบการณ์ที่กักขังเข้าไปด้วย ทำให้เขาอธิบายการเป็นผู้เบี่ยงเบน (deviant) ว่าไม่ใช่คนเลวแต่ผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเบี่ยงเบนต่างหากที่ถูกทำให้กลายเป็นคนเลว ดังนั้นผู้ที่เข้ามาใช้ชีวิตร่วมกับคนถูกทำให้มองว่าเป็นกลุ่มคนที่มีปัญหา งานของเบคเกอร์จึงได้ให้ประโยชน์ต่อคำอธิบายเชิงทฤษฎีว่าด้วยการตีตรา (Labeling theory) (Becker, Howard S. 1963) ซึ่งเกิดจากการที่พวกเขาได้ใช้วิธีการทำงานสนามเพื่อติดตามชีวิตคนเหล่านั้นในพื้นที่ต่าง ๆ ของเมือง ทำให้เห็นแง่มุมความลึกซึ้งของวิถีชีวิตของคนกลุ่มนี้ที่ต้องดำเนินชีวิตอยู่ในเมือง นอกเหนือจากปัญหาที่คนทั่วไปมีอคติมองพวกเขาแต่เพียงด้านเดียว

พื้นฐานทางแนวคิดว่าด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นมูลเหตุสำคัญต่อการตั้งโจทย์วิจัยที่สำนักชิคาโกสนใจในเวลานั้นก็คือ ลักษณะความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (primary group) ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการก่อรูปทางสังคมได้สูญเสียคุณสมบัติความสัมพันธ์นี้เมื่อผู้คนต่างเข้ามาใช้ชีวิตในเมืองจริงหรือไม่ ซึ่งการศึกษาเพื่อพิสูจน์คำถามดังกล่าวด้วยระยะเวลาที่ยาวนานทำให้กลุ่มสังคมวิทยาเมืองสำนักชิคาโกได้ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์แบบปฐมภูมียังคงดำเนินอยู่ในการใช้ชีวิตของคนเมือง ในเวลานั้นเมืองถูกมองด้วยภาพลักษณ์ที่เป็นลบ เป็นแหล่งรวมปัญหา เป็นนครแห่งชาตาน ภาพลักษณ์ดังกล่าวส่งผลต่อความคิดที่มีต่อเมืองแบบติดลบและมีอิทธิพลต่อการศึกษาเมืองในสำนักชิคาโกด้วยในระยะแรก กระนั้นก็ตามจากการศึกษาและติดตามการใช้ชีวิตเมืองอย่างละเอียดก็ทำให้เห็นความซับซ้อนของระบบความสัมพันธ์ของคนแต่ละกลุ่มในเมือง ซึ่งทำให้เข้าใจมิติของปัญหาสังคมต่างๆ ที่เคยถูกมองว่าเป็นเรื่องสำคัญและเป็นด้านมืดของสังคมเมืองได้อย่างเข้าใจมากขึ้น และได้เปิดประเด็นการมอง “พื้นที่สังคมในเชิงสาธารณะ” (public realm) ว่ามีบทบาทสำคัญอย่างไรต่อวิถีชีวิตแบบเมือง เพราะพื้นที่สังคมในเชิงสาธารณะเป็นพื้นที่ที่คนเมืองสามารถหลุดออกมาจากโลกของความสัมพันธ์พื้นฐานส่วนตัว มาสู่โลกหรือพื้นที่แห่งความพอใจที่เขาจะ

เลือกใช้และเข้าร่วมอย่างหลากหลายที่มีอยู่ในเมือง ตัวอย่างที่น่าสนใจจากการสังเกตการใช้ชีวิตผู้คนบนท้องถนนพบว่า ท้องถนนไม่ใช่เพียงแค่พื้นที่ที่ผู้คนเข้ามาเพื่อเดินทางผ่านไปมาเท่านั้น แต่เป็นพื้นที่ที่คนเข้ามา “อยู่” และ “ใช้ชีวิต” เพื่อบรรลุเป้าหมายและความปรารถนาต่าง ๆ ตัวอย่างงานของกอฟฟ์แมน (Erving Goffman) อธิบายถึงการใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะได้อย่างน่าสนใจคือ “The Presentation of Self in Everyday Life” (Goffmann, Erving 1959 (1956)) ซึ่งแสดงให้เห็นการปะทะสังสรรค์ทางสังคมที่เกิดขึ้นตามแบบที่ถูกกำหนดไว้เหมือนบทบาทต่าง ๆ เนื่องจากสังคมไม่ได้มีความเป็นหนึ่งเดียวแต่มีความแตกต่างที่ทำให้ผู้คนต้องแสดงออกในแบบที่ต่างกันไป การแสดงออกในชีวิตประจำวันก็เหมือนบทบาทที่ผู้คนจะรู้ว่าต้องทำอะไรในหน้าฉากและหลังฉากของเวทีทางสังคม ในหลังฉากก็คือพื้นที่ของความเป็นส่วนตัวและในสังคมก็คือพื้นที่ที่จะแสดงตัวต่อสาธารณะ พื้นที่สังคมเชิงสาธารณะเหล่านี้เองที่ทำให้ผู้คนออกมาจากโลกความสัมพันธ์พื้นฐานและร่วมกันสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ ๆ จนเกิดเป็น “วัฒนธรรมย่อย” (subculture) อันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เมืองสามารถดำรงอยู่และเกิดภาวะของชีวิตเมืองอย่างมีสีสัน (Fisher, Claude 1981) การเปิดประเด็นว่าด้วยความสัมพันธ์แบบปฐมนิเทศที่ยังคงมีความสำคัญในชีวิตเมือง และพื้นที่สังคมเชิงสาธารณะ ที่สำนักชิคาโกนำเสนอไว้มีผลต่อการทำความเข้าใจและความสนใจในการศึกษาเมืองกับกลุ่มคนในมิติต่าง ๆ ที่หลากหลายมากขึ้น นอกเหนือจากกลุ่มคนที่ถูกมองว่าเป็นปัญหาของเมือง แรงงานอพยพ คนยากจน อาชญากร ฯลฯ ไปสู่ชีวิตคนกลุ่มต่าง ๆ ในแต่ละแ่งมุมของเมืองไม่ว่า ชีวิตตามย่าน คนตามท้องถนน กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มอาชีพอันหลากหลาย ฯลฯ ที่ทำให้เห็นความเป็นกลุ่มวัฒนธรรมย่อย ที่มีความสำคัญของชีวิตอันหลากหลายในเมือง และส่งผลต่อการศึกษาเมืองในกลุ่มวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) ในห้วงเวลาต่อมาอย่างกว้างขวาง

วัฒนธรรมศึกษาเติบโตขึ้นมาจากศูนย์ศึกษาวัฒนธรรมร่วมสมัย (Centre for Contemporary Cultural Studies) แห่งมหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮม ในปี 1964 ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักกันในนามสำนักเบอร์มิงแฮม (Birmingham School of cultural studies) ซึ่งให้ความสนใจต่อการวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นร่วมสมัยอย่างสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับระบบอำนาจและความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ทางสังคม ประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่ได้รับคามสนใจมากคือการศึกษาวัฒนธรรมย่อย (subculture) ซึ่งพยายามทำความเข้าใจปรากฏการณ์ของวัฒนธรรมของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญกับวัฒนธรรมกระแสหลัก จึงมักจะชี้ให้เห็นความซับซ้อนของรูปแบบวัฒนธรรมภายใต้บริบททางการเมืองและสังคมที่กระทำโต้ตอบกันอยู่ตลอดเวลา ด้วยคุณสมบัติของกลุ่มคนในสังคมอันแตกต่างหลากหลายที่เข้ามาใช้ชีวิตอยู่ในเมือง ทำให้เกิดแบบแผนชีวิตอันมากมายของคนกลุ่มต่าง ๆ แยกย่อยเป็นจำนวนมากที่เข้ามาปะทะโต้ตอบ กันอย่างซับซ้อน เมืองจึงเป็นพื้นที่สำคัญและน่าสนใจต่อการศึกษาศาตรภาพการณ์วัฒนธรรมร่วมสมัยที่ส่งผลให้การศึกษากลุ่มวัฒนธรรมย่อยได้รับความสนใจและทำให้วัฒนธรรมศึกษาได้เติบโตขึ้นในเวลาต่อมา

มานุษยวิทยาเมืองกับการวิจัยสนามเมือง

ในช่วงเวลาที่นักสังคมวิทยาให้ความสนใจการทำงานสนามในพื้นที่เมืองจนแสดงแนวทางวิธีการออกสังเกตการณ์ภาคสนามในเมืองในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งทำให้เกิดข้อเสนอเชิงแนวคิดต่อการศึกษาคนเมืองในฐานะที่เป็นคนชายขอบเกิดขึ้นมาตั้งแต่ทศวรรษ 1920 เวลานั้นยังใช้ในความหมายของของคนอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองทำให้มีลักษณะแบบคนสองวัฒนธรรม งานศึกษาทางมานุษยวิทยาในทศวรรษนี้ยังคงให้ความสนใจพื้นที่สนามในกลุ่มสังคมที่ห่างไกลและกำลังเกิดการพัฒนาระเบียบวิธีการศึกษาภาคสนามอย่างเป็นระบบตามแนวทางมานุษยวิทยาของ

มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski) กระนั้นมิจานศึกษาพื้นที่เมืองเพียงบางชิ้นแต่ก็ไม่ได้มีความโดดเด่นในเชิงวิธีวิทยา เพียงแต่ให้ความสนใจพื้นที่ที่อยู่ในเมืองเช่น งานศึกษาวัฒนธรรมอเมริกันจากพื้นที่ใจกลางเมืองเรื่อง “Middle Town: A Study in American Culture” โดย ลินด์ และลินด์ (Lynd, Robert S, and Lynd, Helen M. 1929) ดังนั้นในช่วงเวลานี้งานศึกษาชีวิตแบบเมือง (urban life) ในกลุ่มนักมานุษยวิทยาก็ยังไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่านักสังคมวิทยาที่ศึกษาชีวิตทางสังคมในเมืองใหญ่ (city life)

การศึกษาชีวิตเมืองในทางมานุษยวิทยาได้เติบโตขึ้นมาในอีกหลายทศวรรษต่อมา และเริ่มมีการศึกษาชีวิตเมืองอย่างจริงจังในช่วงทศวรรษ 1950 เมื่อนักมานุษยวิทยาเริ่มหันมาสนใจสังคมใกล้ตัวของตนเองแทนสังคมที่อยู่ห่างไกลเหมือนเมื่อก่อน และได้เริ่มแสดงให้เห็นข้อแตกต่างของแนวทางการศึกษาและวิธีวิจัยด้วยการทำงานในพื้นที่สนามที่ไม่เหมือนกับนักวิชาการสาขาอื่น ๆ ที่สนใจศึกษาเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานภาคสนามในพื้นที่เมืองที่ให้ความสำคัญต่อปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น นักมานุษยวิทยาเมืองได้อาศัยแนวทางการศึกษาที่ตนเองคุ้นเคยตามแบบจารีต คือสนใจสังคมขนาดเล็ก และสนใจอธิบายวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นลักษณะเฉพาะ ซึ่งก็มีผลต่อการทำความเข้าใจคนกลุ่มต่างๆ ที่ใช้ชีวิตในเมืองด้วยแบบแผนและคุณค่าที่แตกต่างกันไปอันจะมีผลต่อการทำความเข้าใจแนวคิดวัฒนธรรมย่อยที่ใช้ในการศึกษาเมืองในเวลาต่อมา (Basham, Richard 1978; 21-30) ซานเจค (Sanjek, Roger 1994) ได้ตั้งข้อสังเกตต่อลักษณะและวิธีการทำงานของนักมานุษยวิทยาในการศึกษาเมืองที่มักจะใช้การศึกษาในเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ซึ่งเป็นงานที่บรรยายให้รายละเอียดและพรรณนาเกี่ยวกับชีวิตผู้คนในเมืองในแง่มุมต่าง ๆ และตั้งข้อสังเกตให้เห็นการศึกษาด้านมานุษยวิทยาเมือง

แนวทางการศึกษาของมานุษยวิทยาเมืองในช่วงแรกจะให้ความสนใจต่อตัวปรากฏการณ์ทางชีวิตและสังคมที่เกิดขึ้นในบริบทเมืองเป็นหลัก แล้วศึกษาจากเนื้อหาปรากฏการณ์นั้นออกมาเชื่อมโยงกับโครงสร้างส่วนต่าง ๆ ของเมือง ไม่ใช่การนำภาพหรือเงื่อนไขของเมืองซึ่งเป็นภาพใหญ่ไปครอบทับคำอธิบายปรากฏการณ์ย่อย ๆ แต่ละปรากฏการณ์ที่ศึกษา งานที่เป็นตัวอย่างพื้นฐานของแนวทางมานุษยวิทยาเมืองแบบนี้ได้แก่งานศึกษาชีวิตคนเมืองจากระบบเครือญาติวงศ์วานในเมืองลอนดอน เรื่อง “Two Studies of Kinship in London” (Firth, Raymond 1956) และเรื่อง “Kinship and Family in East London” (Young, Michael, and Willmott, Peter 1957) ซึ่งเป็นตัวอย่างสำคัญที่วางแนวทางพิจารณาให้เห็นว่า ระบบเครือญาติวงศ์วานมีลักษณะและมีการปฏิบัติการณ์อย่างไรในเมืองลอนดอน ความสัมพันธ์จากระบบเครือญาติวงศ์วานค่อย ๆ ขยายเชื่อมโยงกับหน่วยต่าง ๆ ในสังคมเมืองอย่างไร ซึ่งจะทำให้เห็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องอันมาจากพื้นฐานของระบบเครือญาติ โดยที่ไม่พยายามสรุปว่าระบบเครือญาติในเมืองและความสัมพันธ์ทางสังคมในแบบที่พบนี้จะป็นคำตอบแบบเดียวกันที่พบได้ทั่วไปในทุกเมือง เพราะคำนึงถึงหลักการแบบสัมพัทธนิยม (relativism) ที่เกิดขึ้นได้ในบริบทของแต่ละเมืองที่มีความต่างกัน ด้วยแนวทางและวิธีการศึกษาแบบมานุษยวิทยาโดยเฉพาะการเข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมกับผู้คนที่ใช้ชีวิตในเมือง ทำให้นักมานุษยวิทยามองเห็นความสัมพันธ์ของแบบแผนชีวิตที่เกิดขึ้นผ่านเครือข่ายทางสังคม (social network) เราจะเห็นงานศึกษาชีวิตคนเมืองในแนวทางมานุษยวิทยานี้ได้จากตัวอย่างงานเรื่อง “Family and Social Network: Roles, Norms, and External Relationships in Ordinary Urban Family” (Bott, Alizabeth 1957) ศึกษาความสัมพันธ์ของครอบครัวกับเครือข่ายทางสังคมคนเมือง งานเรื่อง “The Culture of Poverty” (Lewis, Oscar 1959) ศึกษาครอบครัวคนเมืองชาวเม็กซิกันภายใต้กรอบความคิด

วัฒนธรรมความยากจน งานเรื่อง “The Network and Urban Social Organization” (Epstein, 1961) ศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายและองค์กรทางสังคมคนเมือง ไปจนถึงงานที่ประมวลเพื่อให้เห็นความสำคัญของเครือข่ายทางสังคมในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในบริบทเมือง เรื่อง “Social Networks in Urban Situations” (Mitchell, J. Clyde, ed. 1969) จะเห็นว่าจากการศึกษาชีวิตคนเมืองด้วยหน่วยทางสังคมขนาดเล็กแบบครอบครัว คำอธิบายได้เชื่อมโยงออกมาหาความสัมพันธ์กับองค์กรและสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ที่กว้างขวางขึ้น จนเห็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของครอบครัวกับหน่วยต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งในที่สุดได้ทำให้เห็นแนวคิดที่ว่าด้วยความสำคัญของเครือข่ายทางสังคมที่มีบทบาทต่อการเชื่อมโยงการความสัมพันธ์ในการใช้ชีวิตของคนเมืองเข้ากับหน่วยต่าง ๆ ในสังคม ทำให้ชีวิตคนเมืองมีความหมายขึ้นและการพิจารณาเครือข่ายสังคมในลักษณะนี้ ก็ไม่ได้พิจารณาในฐานะที่เป็นรูปแบบเชิงโครงสร้างทางสังคมเท่านั้น แต่เป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนในแบบต่าง ๆ ตามพื้นฐานทางวัฒนธรรมของกลุ่มที่เกี่ยวข้อง และช่วยชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายทางสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละกลุ่มชีวิตคนเมืองนั้นมีฐานะที่เป็นเสมือนกับทุนทางสังคม (social capital) ที่ทำให้ชีวิตเมืองสามารถดำเนิน แก้ปัญหา และต่อยอดต่อไปเป็นสายใยที่ยึดโยงคนเมืองกลุ่มต่าง ๆ เอาไว้

หน่วยทางสังคมที่มีลักษณะเกาะเกี่ยวกันแบบชุมชน เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่นักมานุษยวิทยาสนใจจนเกิดแนวทางชุมชนศึกษาในบริบทเมืองเกิดขึ้น ทำให้พื้นที่สนามในการศึกษาเมืองเคลื่อนตัวจากการศึกษาตามสถานที่ แหล่ง ย่าน ต่าง ๆ มาเป็นการเกาะเกี่ยวหน่วยชุมชนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในเมือง เช่น ชุมชนแออัด ชุมชนของกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ชุมชนกลุ่มผิวสี เป็นต้น ซึ่งมักจะมองชุมชนของกลุ่มคนเหล่านี้ในฐานะที่เป็นคนกลุ่มน้อยที่มีชีวิตที่แตกต่างไปจากผู้คนทั่วไปที่ใช้ชีวิตในเมือง มีสถานะเชิงเปรียบที่ด้อยกว่าเป็นดังสภาพชนบทที่แฝงอยู่ในพื้นที่เมือง และมักจะถูกต่อต้านและถูกมองอย่างแปลกแยกจากคนส่วนใหญ่ของเมือง อีกทั้งกลุ่ม

คนเหล่านี้ยังถูกมองว่าเป็นปัญหาและเป็นคนนอกของบรรดาคนเมืองทั่วไป เนื่องจากคนเหล่านี้มักเป็นพวกที่ย้ายถิ่นอพยพเข้ามาทำมาหากินตั้งถิ่นฐานใหม่ในเมือง โดยเฉพาะตัวอย่างชีวิตเมืองในทวีปอเมริกาทั้งในอเมริกาเหนือและอเมริกาใต้ที่เป็นแหล่งรวมของบรรดาผู้อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองปรากฏคำอธิบายดังกล่าวในงานของมาทอสมาร์ (Matos Mar, Jose 1960) โบนิลลา (Bonilla, Frank 1961, 1964) ที่ศึกษาชุมชนแออัดและชุมชนผู้ใช้แรงงานในเมือง งานศึกษาชุมชนแออัดกับพื้นที่ชานเมืองของเทอร์เนอร์ (Turner, John C. 1965) งานของเมเยอร์ (Mayer, Phillip 1961) ในแนวเสียดสีเปรียบเปรยว่าคนจนกลุ่มนี้ตกลงว่าพวกเขาควรจะมีสถานะเป็นคนเมืองหรือเป็นคนจนที่มีสภาพล้าหลังเหมือนกับชนเผ่าแต่มาอาศัยอยู่ในเมืองกันแน่

นักมานุษยวิทยาได้ให้ความสนใจต่อประเด็นเรื่องสถานะทางสังคมและกลุ่มชนชั้น (class) ที่ปรากฏให้เห็นในการใช้ชีวิตของคนเมือง มีงานศึกษาให้เห็นชนชั้นต่าง ๆ ในเมืองเปรียบเทียบหลายเมือง วิลมอทและยัง (Willmott, Peter, and Young, Michael 1960) ซึ่งเคยศึกษาครอบครัวคนเมืองในลอนดอนมาแล้ว ได้พัฒนาประเด็นเปรียบเทียบในการศึกษาครอบครัวกับลักษณะทางชนชั้นของคนเมืองลอนดอน โดยใช้พื้นที่สนามในเขตชานเมืองลอนดอนต่อยอดทำความเข้าใจคนเมืองลอนดอนจากงานที่เคยศึกษามาก่อนหน้านี้ ตัวอย่างพื้นที่เมืองและคนเมืองกลุ่มอื่น ๆ ของการศึกษาในประเด็นชนชั้นของคนเมือง เช่น งานศึกษาชนชั้นของคนเมืองในละตินอเมริกาของไวท์ฟอร์ด (Whiteford, Andrew H. 1960) งานศึกษากลุ่มคนเมืองชนชั้นล่างในซิดนีย์และเพิร์ธของโกลด์ริชและคณะ (Goldrich, Daniel et.al. 1967-68) รวมถึงงานที่พัฒนามุมมองต่อความซับซ้อนทางชนชั้น เช่น งานศึกษาชนชั้นที่ทับซ้อนภายใต้ชนชั้นในชีวิตกลุ่มคนว่างงานของชนชั้นแรงงานโดย ปาปาส (Pappas, Gregory 1989) เป็นต้น

ในช่วงทศวรรษ 1950-1960 นักมานุษยวิทยาได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรมความจน” (culture of poverty) ขึ้นมาจากการศึกษา กลุ่มคนชายขอบในพื้นที่เมือง โดยเฉพาะจากกลุ่มคนยากจนที่อธิบายจากการศึกษาชนชั้นในเมือง เช่น ชนชั้นแรงงาน และการมองกลุ่มคนยากจนในชุมชนแออัด ที่มีการศึกษากันอย่างคึกคักก่อนหน้านี้ เช่น งานรุ่นแรก ๆ ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมความจนเรื่อง “Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty” (Lewis, Oscar 1959) ซึ่งต่อมาเขาได้เขียนบทความอธิบายวัฒนธรรมความจนอย่างเฉพาะใน “The Culture of Poverty” (Lewis, Oscar 1966) จนได้มีการรวบรวมแนวคิดที่ว่าด้วย วัฒนธรรมความจนพร้อมข้อวิพากษ์แนวคิดดังกล่าว แนวคิดที่ว่าด้วย วัฒนธรรมความจนก็ยังได้รับความสนใจต่อเนื่องมาอย่างค่อนข้างยาวนาน ในการศึกษาชีวิตคนเมือง ซึ่งได้ทำให้เกิดความเข้าใจแบบแผนชีวิตของ กลุ่มคนและมองเห็นความสัมพันธ์ในชุดวัฒนธรรมความจนในฐานะที่เป็น มุมมองและทางเลือกหนึ่งของการใช้ชีวิตเมืองดังเช่นที่ แมกซ์เวล (Maxwell, Andrew 1988) กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “The Anthropology of Poverty in Black Communities: A Critique and Systems Alternative” ของเขา ว่า วัฒนธรรมความจนของชุมชนคนผิวสีที่เขาการศึกษาหากมองอย่าง วิพากษ์และพินิจพิจารณาอย่างทำความเข้าใจจะทำให้เราเห็นว่า วัฒนธรรมความจนเป็นอีกระบบหนึ่งที่เป็นทางเลือกของการดำเนินชีวิต อยู่ของคนเมือง

ภาคสนามเมือง: ความก้าวหน้า ข้อจำกัด และข้อสังเกตในวิธีวิทยา

กล่าวได้ว่าในช่วงแรกจนมาถึงปลายทศวรรษ 1980 การศึกษา มานุษยวิทยาเมืองไม่ค่อยมีความก้าวหน้าเท่าไหร่นักเมื่อเทียบกับงาน ทางด้านสังคมวิทยาเมือง เนื่องจากการประยุกต์เอาประเด็นและวิธี วิทยาที่เป็นแนวมานุษยวิทยาคลาสสิกซึ่งเติบโตขึ้นมาจากการศึกษาสังคม ที่ห่างไกลจากชาวยุโรปมาใช้ในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมเมือง ใน

บางประเด็นก็เริ่มจากความสนใจประเด็นพื้นฐานเรื่องระบบครอบครัว เครื่องมืออย่างทีนักรมานุษยวิทยาทั่ว ๆ ไปสนใจศึกษากัน เพียงแต่หันมาสนใจระบบครอบครัวในพื้นที่เมืองเท่านั้น และขยายขยายเชื่อมโยงความสัมพันธ์จากพื้นฐานระบบครอบครัว มาสู่หน่วยทางสังคมอื่น ๆ ตลอดจนกลุ่มสังคมที่เกี่ยวข้อง แต่อย่างน้อยคนเมือง เช่น แรงงานอพยพ คนยากจน ชาวสลัม คนผิวสี ฯ ที่นักรมานุษยวิทยาสนใจศึกษาก็ยังเป็นกลุ่มคนที่ไม่ค่อยได้รับโอกาสหรือมีสิทธิมีเสียงในสังคมเท่าใดนัก งานศึกษามานุษยวิทยาเมืองก็ยังให้ประโยชน์ต่อการเป็นปากเสียงให้กับคนตัวเล็กตัวน้อยในสังคมเหล่านี้ และก็ยังพอเห็นคุณูปการในการพัฒนาประเด็นมาสู่แนวคิดก็คือการนำเสนอให้เห็นแนวคิดวัฒนธรรมความจนที่ทำให้เราหันกลับมามองกลุ่มคนในสังคมเมืองโดยเฉพาะกลุ่มที่ด้อยโอกาสเหล่านี้ในฐานะที่วัฒนธรรมความจนเป็นทางเลือกหนึ่งของการดำเนินชีวิตเมือง ซึ่งเป็นการให้คุณค่าของแบบแผนชีวิตคนกลุ่มนี้มีให้ถูกกดทับในทางวัฒนธรรม ในด้านของวิธีวิทยาก็ยังเห็นว่าการนำวิธีวิทยาที่มาจากประสบการณ์และทักษะในการศึกษาผู้คนที่อยู่ห่างไกลตามแนวมานุษยวิทยาคลาสสิกที่เคยทำกันมาก่อน ซึ่งทำให้เห็นว่าแม้จะเปลี่ยนพื้นที่สนามมาศึกษากลุ่มคนที่อยู่ในเมืองก็ตามแต่ก็ยังอิงอยู่กับมุมมองเชิงเปรียบเทียบระหว่างเมืองกับชนบท โดยเฉพาะการมองกลุ่มคนจนหรือแม้กระทั่งพยายามจะนำหน่วยการมองสังคมในแบบการศึกษาชุมชนมาศึกษากลุ่มคนในเมือง เช่น ชุมชนแออัดของชาวสลัม แต่กลับไม่ก้าวหน้าในการนำแนวทางนี้มาใช้เพราะยังคงมองกลุ่มคนเมืองโดยเฉพาะกลุ่มผู้ยากไร้ที่ตั้งถิ่นฐานในเมืองในฐานะที่ไม่ต่างจากคนชนบทหรือกลุ่มคนที่ถูกเรียกว่าเป็นชนเผ่าตามประสบการณ์ที่นักรมานุษยวิทยายุคแรกคุ้นเคยความไม่ก้าวหน้าของการศึกษามานุษยวิทยาเมืองในช่วงแรกนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่ได้พัฒนาจากงานศึกษามานุษยวิทยาที่เคย ๆ ทำกันมาอย่างทั่วไป เพียงแค่เป็นการเปลี่ยนพื้นที่เปลี่ยนสนามในการศึกษาจากสังคมห่างไกลมาสู่สังคมเมืองเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้นยังส่งผลให้เกิด

ข้อผิดพลาดทางวิธีวิทยา (methodological erroneous) ในการศึกษาชีวิตเมืองอีกด้วย (Leeds, Anthony 1968, reprinted 1994; 233-246)

อย่างไรก็ตามการศึกษาเมืองในทางมานุษยวิทยาก็ได้ให้ข้อสังเกตต่อการทำงานภาคสนามในพื้นที่เมือง ซึ่งทำให้ต้องตระหนักด้วยเช่นกันว่าวิธีการศึกษาชีวิตคนเมื่อมีความแตกต่างจากวิธีการเก็บข้อมูลในหมู่บ้านที่อยู่ตามชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยากและเงื่อนไขของนักมานุษยวิทยาที่จะเข้าไปศึกษาในพื้นที่เมืองด้วยการอาศัยอยู่ในชุมชนตามแบบวิธีการฝังตัวอยู่ในหมู่บ้านอย่างที่นักมานุษยวิทยาค้นเคยมาก่อน สิ่งที่เราสังเกตเห็นได้ไม่ยากนักก็คือคนเมืองมักจะมีที่อยู่อาศัยแยกออกจากที่ทำงาน และมักจะต้องอาศัยการเดินทางขนส่งระยะทางไกลและหลายช่องทาง เพราะฉะนั้นผู้ที่ศึกษาชีวิตเมืองจะต้องมีทักษะในการประยุกต์ใช้วิธีการลงภาคสนามจากทักษะแบบมานุษยวิทยาคลาสสิกที่เคยรู้กันมา และมีข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลกับการใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่เมืองเป็นอย่างมาก รวมทั้งต้องเผชิญความซับซ้อนของกลุ่มคนลักษณะต่าง ๆ ที่เข้ามาใช้ชีวิตในเมือง ทั้งชาวเมือง กลุ่มชนชั้น ผู้อพยพย้ายถิ่น แรงงาน รวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายในเมือง (Clamer, John R. 1985, 1986) และมีข้อเสนอแนะว่าเพื่อให้ก้าวข้ามพ้นความซับซ้อนที่ถูกซ่อนอยู่หลายชั้น ไม่เพียงแค่ว่าจากสายตาที่มองเห็น หรือจากการพูดคุยสอบถามโดยตรง อย่างเช่นวิธีการที่ใช้ในหมู่บ้านเท่านั้น แต่นักมานุษยวิทยาหรือนักวิจัยชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมเมืองจำเป็นต้องทำความเข้าใจวิถีแบบเมืองและพยายามเข้าถึงวิถีแบบเมืองนี้ด้วยการสังเกตการณ์โดยตรง เหมือนกับที่ต้องพยายามเปิดประตูบ้านเพื่อเข้าถึงเรื่องราวข้างใน การสังเกตจากพื้นที่ภายนอก ตามสถานที่สาธารณะ ห้างสรรพสินค้า พื้นที่ทั่ว ๆ ไป ไม่สามารถที่จะเข้าใจชีวิตเมืองได้ถ้าเราไม่สามารถเจาะประตูเข้าไปถึงภายในบ้าน กลุ่ม และพื้นที่ที่คนเมืองเหล่านี้ใช้ชีวิตอยู่จริง ๆ การสอบถามข้อมูลพื้นฐานเป็นสิ่งที่จำเป็นแต่ไม่เพียงพอถ้าไม่ได้เข้าถึงการใช้ชีวิตประจำวันที่เป็นอยู่จริง ๆ ของคนเมืองที่ต้องการศึกษา เทคนิคการเก็บข้อมูลในสนาม

หลายอย่างต้องนำมาใช้อย่างผสมผสาน นอกจากบุคคลหรือกลุ่มที่ต้องการศึกษาชีวิตเมื่อพวกเขาอยู่ในเมือง บางครั้งอาจจะต้องใช้วิธีศึกษาชีวิตควบคู่ระหว่างการที่คนเหล่านี้ใช้ชีวิตในเมืองกับการใช้ชีวิตในถิ่นฐานเดิมของเขาหากคนกลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองเพื่อเป็นการเปรียบเทียบแง่มุมของแบบแผนการดำเนินชีวิตให้รัดกุมขึ้น หรือจำเป็นต้องอาศัยเครือข่ายต่าง ๆ ที่ชีวิตพวกเขาดำเนินสัมพันธ์ระหว่างอยู่ในเมือง ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว เครือข่ายเพื่อนฝูง เครือข่ายที่ทำงาน เครือข่ายหน่วยสังคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะช่วยให้เห็นมิติความซับซ้อนของการใช้ชีวิตในเมืองได้มากยิ่งขึ้น (King, Victor T., and Wilder, W.D. 2003)

บาสแฮม (Basham, Richard 1978; 299-332) ได้ชี้ให้เห็นวิธีวิทยาเทคนิคและแนวทางสำคัญที่มานุษยวิทยาเมืองนำมาใช้ศึกษาชีวิตเมืองอย่างเป็นระบบ ในงานเรื่อง “Urban Anthropology: The Cross-cultural Study of Complex Societies” ได้แยกลักษณะการศึกษามานุษยวิทยาเมืองออกเป็น 3 แบบคือ การศึกษาเมืองในแบบจุลชาติพันธุ์นิพนธ์ (urban microethnography) การศึกษาเมืองในแบบมหชาติพันธุ์นิพนธ์ (urban macroethnography) และการศึกษาเมืองในแบบชุมชนศึกษา (urban community studies) ซึ่งแต่ละแบบก็มีเทคนิคและแนวทางในการศึกษาแตกต่างกันไปคือ

การศึกษาเมืองในแบบจุลชาติพันธุ์นิพนธ์ (urban microethnography) นิยมใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลชีวประวัติ (biographic techniques) เทคนิคการเข้าใจความหมายทางภาษาทางชาติพันธุ์ (ethnosemantic techniques) และเทคนิคเครือข่าย (network techniques) เนื่องจากการศึกษาชีวิตเมืองในแบบนี้จะศึกษาจากคนกลุ่มเล็ก เช่น ครอบครัว กลุ่มชาติพันธุ์ที่พบในเมืองหรือกลุ่มคนเฉพาะที่สนใจ บางครั้งก็ศึกษาเพียงไม่กี่คน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลเชิงลึกในการพูดคุยผ่านชีวประวัติ การใช้ภาษา

เฉพาะกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจความคิด ความหมายและโลกทัศน์ที่อยู่ภายในของกลุ่มที่ศึกษา และอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือข่ายเพื่อเชื่อมโยงให้เข้าถึงกลุ่มที่ต้องการศึกษาให้มากขึ้น งานศึกษาที่เป็นตัวอย่างที่ดีของการศึกษาเมืองในแบบจุลชาติพันธุ์นิพนธ์ก็คืองานของลิวอิส (Lewis, Oscar 1961, 1966) เรื่อง “Children of Sanchez” และ “La vida” ซึ่งศึกษาจากเพียงคนครอบครัวของตระกูล Sanchez ที่อาศัยอยู่รวมกันในห้องแคบ ๆ ห้องเดียวในพื้นที่สลัมกลางเมืองเม็กซิโกซิตี ความเข้าใจของชีวิตเมืองของครอบครัวนี้ถูกเล่าผ่านภาษาและเรื่องราวจากชีวประวัติของแต่ละคน เพื่อให้เห็นความหมายของการมีชีวิตอยู่และเติบโตขึ้นมาท่ามกลางเมืองใหญ่ที่กำลังเปลี่ยนแปลง เรื่องราวของความหมายจากชีวิตในสลัมแห่งนี้ทำให้เห็นคุณค่าวัฒนธรรมความจนที่งานเขียนแนวจุลชาติพันธุ์นิพนธ์เมืองทั้งสองเล่มสามารถถ่ายทอดออกมาได้อย่างน่าสนใจ

งานศึกษาเมืองแบบมหชาติพันธุ์นิพนธ์ (urban macroethnography) เป็นแบบที่ทำได้ยากเนื่องจากต้องอาศัยทักษะและเทคนิควิธีในการทำ ความเข้าใจเมืองในระดับที่กว้าง ซึ่งเป็นแนวที่นักมานุษยวิทยามักจะไม่คุ้นเคย งานศึกษาเมืองในแบบนี้จำเป็นต้องมองเมืองอย่างรอบด้าน (holistic) ด้วยโครงสร้างทางสังคมและนิเวศเมืองที่แวดล้อมอันมีอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตของผู้ที่ถูกศึกษา ทำให้ต้องใช้เทคนิคการเก็บและสำรวจ ข้อมูล ประชากร (demographic survey) การใช้แบบสอบถาม (questionnaires) รวมถึงใช้ข้อมูลเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ (historical information) ร่วมกับการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) มีงานศึกษาที่ควรกล่าวถึงเป็นตัวอย่างในแบบนี้คืองานของสกินเนอร์ (Skinner, Elliott P. 1974) เรื่อง “African Urban Life: The Transformation of Ouagadougou” ด้วยสถานภาพที่สกินเนอร์เป็นทั้งนักมานุษยวิทยาและได้รับแต่งตั้งเป็นทูตสหรัฐอเมริกาประจำสาธารณรัฐ Upper Volta (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อประเทศเป็น Burkina Faso) ในทวีปแอฟริกา เวลานั้นเขาหัดพูดภาษาพื้นเมืองนอกจากจะใช้ในการทูตแล้วยัง

ใช้ในการทำงานภาคสนามที่ต้องเก็บข้อมูลในพื้นที่อีกด้วย งานของเขาจึงสามารถใช้เอกสารจากทางราชการทั้งส่วนของรัฐบาลและท้องถิ่นเทศบาลในเมืองหลวง “อูกาดูกู” (Ouagadougou) อันเป็นพื้นที่ศึกษาชีวิตเมืองด้วยแง่มุมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว องค์กร ชชาติพันธุ์ ศาสนา การศึกษา กฎหมาย การเมือง รัฐบาล ฯลฯ โดยอธิบายให้เห็นชีวิตผู้คนในเมืองและการเปลี่ยนแปลงของเมือง ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ยากมากที่จะมีใครสามารถที่จะทำงานระดับกว้างทั้งประเด็นที่ครอบคลุมรอบด้านและการระดมเทคนิควิธีต่าง ๆ เหล่านั้น จึงเรียกได้ว่าเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของการศึกษาเมืองในแบบมหาชาติพันธุ์นิพนธ์เลยทีเดียว

การศึกษาเมืองแบบชุมชนศึกษา (urban community studies) เป็นลักษณะที่นักมานุษยวิทยาเมืองส่วนใหญ่ให้ความสนใจ เพราะข้อจำกัดของการใช้เทคนิคการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการเก็บข้อมูลระดับลึก ประกอบกับข้อจำกัดในการมองประเด็นให้ครอบคลุมรอบด้านซึ่งจำเป็นต้องใช้เทคนิคในการแสวงหาและเก็บข้อมูลอย่างมากมาย มหาศาลเหมือนกับตัวอย่างของการศึกษาเมืองแบบมหาชาติพันธุ์นิพนธ์ ดังนั้นการวางกรอบของการศึกษาให้อยู่ในกรอบของชุมชนในแบบต่าง ๆ จึงช่วยให้นักมานุษยวิทยาสามารถจัดการในเรื่องประเด็นและวิธีการทำงานในการศึกษาเมืองได้ง่ายขึ้น ซึ่งเราก็จะพบการใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลในแบบการทำงานทางมานุษยวิทยาที่คุ้นเคยไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม รวมถึงการใช้เครือข่ายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ในการช่วยทำให้เข้าใจข้อมูลของผู้ที่ถูกศึกษาได้แง่มุมรอบด้านขึ้น งานศึกษาเมืองแบบชุมชนศึกษาได้พัฒนาจากชุมชนที่อยู่ติดพื้นที่เป็นย่านต่าง ๆ มาสู่ชุมชนที่มีลักษณะเป็นกลุ่มไม่ติดพื้นที่หรือไม่ติดย่าน ซึ่งความเป็นชุมชนหรือความเป็นกลุ่มจะเคลื่อนย้ายไปตามเหตุการณ์หรือกิจกรรมที่ทำ เช่น กลุ่มดนตรี กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มศิลปิน กลุ่มกีฬา ฯลฯ ทำให้เกิดแนวทางในการศึกษาแบบกลุ่มวัฒนธรรมย่อย (subculture group) ได้พัฒนาเติบโตขึ้น

จาก “คนชายขอบ” สู่ “กลุ่มวัฒนธรรมย่อย” และ “สังคมพหุวัฒนธรรม”

อันที่จริงได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ตอนต้นว่า สำนักคิดทางสังคมวิทยา แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโกให้ความสนใจศึกษาชีวิตคนเมืองอย่างเป็นระบบ ในช่วงแรก ๆ ได้เคยเสนอคำว่า “คนชายขอบ” (marginal man) แนวคิด ความเป็นชายขอบ (marginality) มาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1920 แล้ว ซึ่งเริ่ม จากการทำความเข้าใจคนอพยพและคนสองวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นคน ชายขอบที่เข้ามาใช้ชีวิตในพื้นที่เมือง ก่อนที่คำนี้จะได้รับความนิยมและ พัฒนาไปสู่การศึกษากลุ่มคนชายขอบประเภทต่าง ๆ อย่างกว้างขวางขึ้น ในปัจจุบัน การศึกษาสังคมวิทยาเมืองมีความโดดเด่นแตกต่างจากแนวทาง ของมานุษยวิทยาเมืองตรงที่ สังคมวิทยาเมืองให้ความสนใจชีวิตคนเมือง โดยอิงกับความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างสังคม คนชายขอบที่นักสังคมวิทยา เมืองให้ความสนใจมาตั้งแต่เริ่มก็เป็นการมองกลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่เมือง กลุ่มหนึ่งที่เกิดขึ้นภายใต้ชุดความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างชายขอบ กับศูนย์กลาง ในขณะที่มานุษยวิทยาเมืองให้ความสนใจในมิติของการใช้ ชีวิตที่เกิดขึ้น ความหมายการดำรงอยู่ของแบบแผนชีวิตเหล่านั้นในสังคม เมือง ซึ่งก็ใช้เวลาเนิ่นนานพอสมควรกว่าจะตกผลึกให้นักมานุษยวิทยา เมืองสามารถอธิบายสถานะคนชายขอบเหล่านี้อิงกับลักษณะวัฒนธรรมที่ เรียกกันว่าวัฒนธรรมความจน จนเป็นประเด็นและกรอบแนวคิดที่ช่วย อธิบายกลุ่มคนชายขอบที่ใช้ชีวิตในเมืองในมิติทางวัฒนธรรมที่มาจาก เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ อย่างน้อยได้ช่วยให้เห็นคุณค่าแบบแผนของชีวิตใน ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมความจนให้เป็นที่ยอมรับมากขึ้น ตัวอย่างแนวคิด และแนวทางการอธิบายด้วยความคิดแบบนี้ถูกนำมาใช้ในการศึกษาของ นักมานุษยวิทยาไทยอันเป็นที่รู้จักดี และนับได้ว่าเป็นการเปิดมิติ การศึกษาแนวมานุษยวิทยาเมืองในประเทศไทยให้เป็นที่รับรู้อย่าง กว้างขวางขึ้นก็คือการศึกษาชุมชนแออัด ของ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ ใน

เรื่อง “Rise and Fall of a Bangkok Slum” (Akin Rabibhadana, 1978 และ อคิน รพีพัฒน์, 2536) ซึ่งได้แสดงให้เห็นการนำเอาข้อพื้นฐานความสัมพันธ์ตั้งแต่ระบบเครือญาติ กับเครือข่ายองค์กรในสังคม เข้ามาชี้ให้เห็นสถานะทางชนชั้นของชาวชุมชนแออัด ประกอบกันเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ที่เกื้อกูลกันของคนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งได้ช่วยชี้ให้เห็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่เกิดจากวัฒนธรรมความจนอันเป็นคุณค่าที่ช่วยรักษาความเป็นสังคมและแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ซับซ้อน ทั้งการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและความขัดแย้งที่ต้องประสานจัดการ และใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชนแออัด ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ตึกมากที่ทำให้เห็นมิติชีวิตของผู้คนในเมืองอย่าง ที่สร้างความเข้าใจ ยอมรับและเคารพในคนกลุ่มนี้ได้มากขึ้น

งานศึกษาชีวิตเมืองที่ก้าวหน้าขึ้นมากในระยะต่อมาได้แก่งานของ วสันต์ ปัญญาแก้ว (2543) เรื่อง “ชีวิตข้างถนน: การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาว่าด้วยผู้ชมโทรทัศน์ยามค่ำคืนบนถนนสายหนึ่งในเมืองเชียงใหม่” (วสันต์ ปัญญาแก้ว 2543) ซึ่งศึกษาเมืองเชียงใหม่ในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่คนกลุ่มต่าง ๆ มาใช้ชีวิตร่วมกันเพื่อสร้างสรรค์ความหมายเชิงอัตลักษณ์ การปะทะกันในโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความมุ่งหมายของการใช้ชีวิต โดยจำเพาะพื้นที่ริมถนนสายหนึ่งในเมืองเชียงใหม่ที่ผู้คนเหล่านี้มาทำกิจกรรมร่วมกันผ่านการดูโทรทัศน์ วสันต์ได้แสดงความต้องการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านกลุ่มที่มาทำกิจกรรมดูโทรทัศน์ร่วมกัน ไม่ใช่กลุ่มคนในชุมชนหรือย่านเมืองอย่างที่เคยนิยมศึกษากันมาก่อน ทำให้สนามของการวิจัยมีลักษณะที่โดดเด่นด้วยการมองเห็นพื้นที่สาธารณะของเมือง เช่น ถนน เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนร่วมกันได้ พร้อมกับความพยายามแนวทางวัฒนธรรมศึกษามาช่วยวิเคราะห์ร่วมกับ “วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาแนวสังคมวิทยา

ชีวิตประจำวัน” ด้วยการเข้าไปคลุกคลีสัมผัสกับชีวิตผู้คนผ่านกิจกรรมดูโทรทัศน์ริมถนนของคนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อที่จะทำความเข้าใจวิถีคิด วิธีการทำความเข้าใจและปฏิบัติการทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มคนเหล่านั้นสร้างสรรค์ขึ้นมาโต้ตอบต่อพลังอำนาจของสถาบันโทรทัศน์เพื่อที่จะรังสรรค์วิธีการดำเนินชีวิตของพวกเขาเอง (วสันต์ ปัญญาแก้ว 2543; 11-28) ในที่นี้ควรแก่การได้กล่าวถึงงานศึกษาชีวิตเมืองของนักมานุษยวิทยาไทยอีกชิ้นหนึ่งที่ได้พัฒนาจากการศึกษาคนเมืองตามหน่วยอย่างเช่น ชุมชนแออัด หรือย่านต่าง ๆ แต่เป็นชีวิตคนที่เคลื่อนไหวไปมาที่เรียกว่า “คนไร้บ้าน” ซึ่งนิยามพื้นที่ที่อยู่อาศัยได้อย่างไม่เป็นหลักแหล่งแต่กลับมีพื้นที่ของพวกเขาปรากฏการใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางคนกลุ่มต่าง ๆ ในเมือง และคนกลุ่มนี้กลับมีความผูกพัน ทักษะ อารมณ์ ที่แสดงให้เห็นถึงระบบคุณค่าอีกชุดหนึ่งของการใช้ชีวิตในเมืองได้อย่างน่าสนใจในงานศึกษาเรื่อง “โลกของคนไร้บ้าน” ของบุญเลิศ วิเศษปรีชา (2546) ซึ่งเป็นงานบุกเบิกประเด็นการศึกษากลุ่มคนไร้บ้านและโดดเด่นด้วยการใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลภาคสนามที่เรียกว่า การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ด้วยการลงไปศึกษาคลุกคลีด้วยวิธีการใช้ชีวิตร่วมกับคนไร้บ้าน ซึ่งทำให้เข้าใจชีวิตของคนกลุ่มนี้ในฐานะแง่มุมหนึ่งของการใช้ชีวิต มนุษย์มากกว่าที่จะมองพวกเขาว่าเป็นคนชายขอบที่สร้างปัญหาสังคมแต่เพียงด้านเดียว อีกทั้งลักษณะของพื้นที่สนามในการศึกษาคนไร้บ้านของบุญเลิศก็มีความพิเศษจากการศึกษาชีวิตคนในเมืองที่ผ่านมา กล่าวคือ สนามศึกษาของบุญเลิศมีลักษณะของการเคลื่อนย้ายไปมาไม่ติดที่ตามลักษณะของการใช้ชีวิตของคนไร้บ้านที่ไม่ได้มีที่พักพิงอาศัยอย่างถาวร ทำให้เราเห็นวิถีชีวิตของคนกลุ่มหนึ่งในเมืองที่ต้องเคลื่อนย้ายอยู่ตลอดเวลาและเปิดพื้นที่ของการศึกษาสนามในเมืองที่ไม่จำเป็นต้องยึดโยงกับสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งของเมืองเท่านั้น

การศึกษาชีวิตคนชายขอบเมือง ได้กลายเป็นประเด็นที่นักมานุษยวิทยาให้ความสนใจมากขึ้น เมื่อแนวคิดคนชายขอบได้ถูกนำมาใช้

ร่วมกับแนวทางการศึกษาแบบวัฒนธรรมศึกษา นำไปสู่การพัฒนาแนวคิดวัฒนธรรมย่อย (subculture) ที่ได้เริ่มนำเสนอโดยสำนักชิคาโกมาตั้งแต่ทศวรรษ 1940 มาก่อนหน้านั้น และได้ถูกนำพัฒนามากขึ้นในฝั่งอังกฤษ โดยให้ความสนใจต่อแบบแผนชีวิตหรือไลฟ์สไตล์ของคนเมืองกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น

การศึกษาวัฒนธรรมย่อย (subculture) ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในเมืองได้พัฒนาไปมากในอังกฤษเรียกกันว่าเป็นของแนวสำนักเบอร์มิงแฮม เริ่มพัฒนาขึ้นมาในช่วงทศวรรษ 1960 สจวร์ต ฮอลล์ (Stuart Hall) เป็นผู้หนึ่งที่มียุทธศาสตร์สำคัญต่อการเติบโตของสำนักนี้ ในกระบวนการวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์วัฒนธรรมร่วมสมัยที่แสดงให้เห็นเงื่อนไขของอำนาจและสถาบัน ในฐานะของการเป็นหน่วยอำนาจนั้นผู้คนต่างก็เป็นทั้งผู้ผลิตสร้างและผู้เสพยาใช้วัฒนธรรมในเวลาเดียวกัน ดังนั้นวัฒนธรรมในทัศนะของฮอลล์ จึงเป็นภาคส่วนเชิงวิพากษ์ต่อปฏิบัติการทางสังคม การแทรกแซง ด้วยเงื่อนไขของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เข้ามาช่วยทั้งสถาปนาและถูกใช้ไปด้วยกัน ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณาพร้อมกับประเด็นว่าด้วยอัตลักษณ์จึงทำให้เห็นว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวโต้ตอบกันไปมาและดำเนินต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด อัตลักษณ์จึงเป็นผลผลิตอย่างต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่ผลสำเร็จ เกลดเดอร์และธอร์นตัน (Gelder, K., and Thornton, S. 1997) ได้ประมวลความเข้าใจต่อการศึกษารื่องวัฒนธรรมย่อย กล่าวไว้ว่าการศึกษาในระยะแรกของสำนักนี้ยังคงมองวัฒนธรรมย่อยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างของวัฒนธรรมใหญ่ เช่น การศึกษาวัฒนธรรมย่อยของวัยรุ่นซึ่งเป็นประเด็นที่นิยมของสำนักนี้ระยะแรกเองก็ยังให้ความสำคัญต่อเครือข่ายชนชั้นระบบครอบครัวที่มีวัฒนธรรมของผู้ปกครอง (parent culture) มีอิทธิพลครอบงำอุดมการณ์หลัก (dominant ideology) ของบรรดากลุ่มวัฒนธรรมย่อยอยู่ ทำให้ต่อมาได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าคำอธิบายดังกล่าวที่ยึดโยงกับโครงสร้างหลักของสังคมทำให้สำนักนี้ในระยะแรกถูก

เรียกว่าเป็นแนวเบอร์มิงแฮมแบบจารีต (Birmingham tradition) เพราะยังคงมองกลุ่มวัฒนธรรมย่อยในฐานะที่เป็นผู้ที่ถูกรอรับหรือถูกอิทธิพลของวัฒนธรรมใหญ่กดทับอยู่ แต่ภายหลัมาเริ่มมีการมองว่าวัฒนธรรมย่อยเป็นส่วนหนึ่งของการต่อต้านวัฒนธรรมใหญ่ (anti-mass society) และให้คุณค่ากับพลังของการลุกขึ้นยืนหยัดของกลุ่มวัฒนธรรมย่อยมากขึ้นโดยเฉพาะที่อิงกับวัฒนธรรมเสพยาิยม (consumerism) ที่นำมาอธิบายร่วมกับปรากฏการณ์กลุ่มคนที่เคยถูกมองว่าเป็นคนชายขอบเมืองมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา โดยพยายามให้คำอธิบายว่าแบบแผนการใช้ชีวิตหรือการเสพยาิยมในรูปแบบต่าง ๆ อันเรียกได้ว่าเป็นไลฟ์สไตล์ของกลุ่มคนเมือง เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นว่าวิถีชีวิตที่พวกเขาใช้และเสพยาอยู่นั้นเป็นวิถีชีวิตที่แสดงตัวตนของพวกเขาเพื่อให้พวกเขามีสถานะและมีความแตกต่างจากคนกลุ่มอื่น และทำให้เกิดการสร้างแบบแผนหรือวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มแม้จะถูกมองว่าเป็นวัฒนธรรมย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองก็ตาม ทิศทางของคำอธิบายแบบนี้แสดงให้เห็นจุดยืนที่แตกต่างออกไปจากเดิมว่ากลุ่มวัฒนธรรมย่อยเป็นพวกที่ถูกกดทับแต่กลุ่มวัฒนธรรมย่อยเหล่านี้ต่างมีพลังในการที่จะแสดงออกเพื่อยืนยันตัวตนของกลุ่มท่ามกลางคนกลุ่มอื่น ๆ กระแสการอธิบายดังกล่าวจึงถูกเรียกว่าเป็นแนวหลัง-เบอร์มิงแฮม (post-Birmingham) ได้ให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาวัฒนธรรมกลุ่มวัยรุ่นในเมือง และได้ใช้วิธีวิทยาและการทำงานภาคสนาม (field method) ตลอดจนการเขียนงานที่ให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงคุณภาพโดยเฉพาะการบรรยายรายละเอียดแง่มุมการใช้ชีวิตในแบบชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ซึ่งเราพบวิธีวิทยาเช่นนี้ในการศึกษาทางมานุษยวิทยา และการศึกษาสังคมวิทยาเมืองของสำนักชิคาโกมาก่อนหน้านี้แล้ว ความแตกต่างอยู่ที่ประเด็นและความมุ่งหวังต่อข้อวิพากษ์เรื่องวัฒนธรรมย่อยที่ชี้ให้เห็นพลังของการมีอยู่ของกลุ่มเหล่านี้ที่ใช้ชีวิตอยู่ในเมือง

ตัวอย่างงานกลุ่มหลังเบอร์มิงแฮมที่ทำงานภาคสนามและเขียนงานแนวชาติพันธุ์วรรณา(ethnography) ได้อย่างน่าสนใจ และเก็บรายละเอียดการใช้ชีวิตของวัยรุ่นในคลับสถาน ร้าน บาร์ ดิสโกเธค เพื่อพิจารณาวัฒนธรรมวัยรุ่นอย่างละเอียดร่วมกับกระแสของสื่อ ดนตรี ในอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (culture industry) แบบกระแสชนนิยม (pop culture) พร้อมข้อเสนอที่ไม่ได้เป็นการมองวัฒนธรรมวัยรุ่นในฐานะวัฒนธรรมย่อยว่าเป็นด้านตรงข้ามของวัฒนธรรมกระแสหลักแต่เพียงอย่างเดียว ได้แก่ งานของธอร์ทอน (Thorton, Sarah 1995) เรื่อง “Club Cultures: Music, Media and Subculture Capital” ได้ชี้ให้เห็นแง่มุมทั้งสองด้านของวัฒนธรรมย่อยจากงานศึกษาของเธอว่า เป็นทั้งการแสดงออกเพื่อตัวตนและแสดงจุดมุ่งหมายของกลุ่มซึ่งเป็นได้ทั้งที่เสนออุดมการณ์กลุ่มและไม่จำเป็นต้องเป็นอุดมการณ์กลุ่มก็ได้ ในขณะเดียวกันอีกด้านหนึ่งก็ได้รับอิทธิพลของอุดมการณ์หลักจากกระแสชนนิยม (pop culture) ในการเข้ามาช่วยเสริมเติมแต่งเพื่อก่อรูปตัวตนของกลุ่มด้วย หากแต่ตัวตนของกลุ่มก็มีความหลากหลายไม่ได้เป็นแบบเดียวกันทั้งหมด ซึ่งเกิดจากสิ่งที่เรียกว่า “ทุนทางวัฒนธรรมย่อย” (subcultural capital) ในการดึงเข้ามาสร้างแบบแผนของแต่ละกลุ่มเอง ข้อเสนอนี้เป็นการประยุกต์แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมของบูดีเยอร์ (Pierre Bourdieu) มาใช้ได้อย่างน่าสนใจทำให้เห็นมิติและแง่มุมที่หลากหลายในการศึกษากลุ่มวัฒนธรรมย่อยมากยิ่งขึ้นและทำให้ไม่จำเป็นต้องอธิบายกลุ่มวัฒนธรรมย่อยที่เราเห็นใช้ชีวิตในเมืองออกเป็นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพื่อโต้ตอบอย่างป็นคู่ตรงข้าม แต่กลับมีส่วนผสมของแต่ละด้านพร้อมกับระดับความมุ่งหมายจนถึงอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน

สำนักแฟรงก์เฟิร์ต (Frankfurt School) เป็นสำนักทางความคิดและการศึกษาที่มีอิทธิพลมากในการเผยแพร่แนวคิดอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (culture industry) นำโดยอดอร์โน (Theodor Adorno) และฮอร์กไฮเมอร์ (Max Horkheimer) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เติบโตขึ้นมา

พร้อมกับทฤษฎีการวิพากษ์ (critical theory) อันเป็นความคิดที่โดดเด่นของสำนักนี้ แนวคิดอุตสาหกรรมวัฒนธรรมได้อธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ของกระบวนการผลิตสินค้าวัฒนธรรมขนาดใหญ่ซึ่งส่งผลอย่างแยกไม่ออกกับวัฒนธรรมกระแสชนนิยม (popular culture) และการเกิดขึ้นของการบริโภคที่ถูกบิดเบือนไปจากความต้องการที่แท้จริงจนทำให้เกิดการบริโภคในแบบเสรีนิยม (consumerism) ขึ้น แนวคิดดังกล่าวได้กลายมาเป็นที่นิยมอย่างมากในการศึกษาชีวิตคนเมืองในเพื่ออธิบายสังคมยุคใหม่ที่เป็นแบบสังคมหลังอุตสาหกรรม (post-industry society) โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะเมืองที่เรียกว่าเป็นเมืองหลังอุตสาหกรรม (postindustrial city) ซึ่งถูกเปลี่ยนโฉมหน้าอย่างใหญ่หลวงในยุคของข้อมูลข่าวสาร จากการแพร่หลายของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคลที่ทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถเข้าถึงข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงต่อรูปแบบของการติดต่อสัมพันธ์และช่องทางการรับรู้ รวมทั้งปริมาณข้อมูลข่าวสารที่รับรู้อย่างมหาศาลและรวดเร็วมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา จะเห็นว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของคนเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเดินทางเคลื่อนที่ระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ ของเมือง การเชื่อมโยงข้อมูลข้ามพื้นที่ โดยเฉพาะการเกิดขึ้นตามมาของโทรศัพท์มือถือในปลายศตวรรษที่ 20 และได้พัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมาเป็นสมาร์ทโฟนในต้นศตวรรษที่ 21 ชีวิตเมืองดำเนินไปด้วยความสัมพันธ์ข้ามพื้นที่ควบคู่กับการใช้พื้นที่ต่าง ๆ ของเมือง พื้นที่สนามในการศึกษาชีวิตเมืองจึงได้เปลี่ยนแปลงและไม่ยึดติดกับพื้นที่ที่อิงกับสถานที่แต่เป็นพื้นที่บนโลกของความสัมพันธ์ผ่านเครื่องมือติดต่อสื่อสารที่ก้าวหน้า เราจึงเห็นหน้าจอคอมพิวเตอร์ หน้าจอโทรศัพท์มือถือ เป็นพื้นที่สนามที่สำคัญในการทำความเข้าใจต่อความสัมพันธ์ ความคิด โลกทัศน์ และชีวิตเมืองที่เกิดขึ้นในโลกยุคปัจจุบัน

มานุษยวิทยาเมืองอาจได้รับอิทธิพลจากสำนักชิคาโกในยุคต้น แต่งานศึกษามานุษยวิทยาเมืองก็ไม่ได้สนใจเพียงแค่เฉพาะเรื่องคนชาย

ชอบกับวัฒนธรรมย่อยเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีวิธีคิดจากกลุ่มสำนักเบอร์มิงแฮมกับสำนักแฟรงค์เฟิร์ตที่ให้อิทธิพลต่อการศึกษามานุษยวิทยาเมือง การบูรณาการแนวคิดจากสาขาวิชาต่างๆ ที่ศึกษาเมืองอยู่ก่อนแล้วไม่ว่าจะเป็นภูมิศาสตร์ หรือนิเวศวิทยา ในการทำความเข้าใจพื้นที่เมืองและกระบวนการกลายเป็นเมือง โดยมีประเด็นสนใจในเรื่องวัฒนธรรมเป็นแกนสำคัญของหัวข้อศึกษา ทำให้การศึกษาของมานุษยวิทยาเมืองให้ความสนใจเรื่องเมืองและวิถีชีวิตของผู้คนในเมืองอย่างจริงจังมากกว่าที่จะมองเมืองในฐานะที่เป็นพื้นที่หรือบริบทแวดล้อมประกอบเท่านั้น

มานุษยวิทยาเมืองร่วมสมัยได้มีข้อวิพากษ์สำคัญในหัวข้อและแนวคิด เช่น ข้อถกเถียงกันระหว่าง Anthropology in the City กับ Anthropology of the City ในขณะที่งานสายแรกสนใจการก่อรูปทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาใช้ชีวิตภายในเมือง ส่วนงานสายหลังให้ความสนใจกับตัวเมืองเป็นหลัก โดยมุ่งทำความเข้าใจพลังต่างๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาของเมืองในลักษณะต่าง ๆ รวมทั้งผลที่มีต่อกลุ่มคนที่เข้ามาใช้ชีวิตในพื้นที่เมือง

สรุป

กล่าวได้ว่าโลกในยุคปัจจุบันเป็นโลกแห่งยุคหลังสมัยใหม่ สภาพเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบันจึงเป็นเมืองที่เคลื่อนไหวแบบเมืองหลังสมัยใหม่ (post-modernist city) การแสวงหาความรู้ความเข้าใจถึงความเคลื่อนไหวของผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่ในเมือง จึงอาศัยกรอบความคิดแบบเดิมๆ ไม่เพียงพอ เนื่องจากความซับซ้อนที่ข้ามไหลเคลื่อนผ่านตัดกันไปมาอย่างรวดเร็ว เราไม่สามารถมองเห็นภาพของผู้คนที่ใช้ชีวิตในเมืองในแบบที่แตกต่างเป็นสองขั้วสองฝ่ายโต้ตอบกันไปมาอย่างที่เคยมองแบบเดิมๆ ไม่ได้ แต่คุณสมบัติของคนกลุ่มต่าง ๆ ในเมืองต่างมีความหลากหลายทั้งในระดับการรับรู้ ความคิด อุดมการณ์ รวมถึงความสัมพันธ์และอิทธิพลที่ส่งทอดถึงแต่ละกลุ่มคนก็แตกต่างกัน แม้แต่พื้นที่ของเมืองที่เคยถูกมองในฐานะ

ที่เป็นพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะโดยการอิงกับสถานที่ต่างๆ ของเมือง ก็ไม่เพียงพอที่จะช่วยให้เราเข้าใจรูปแบบของพื้นที่ต่าง ๆ ที่ปรากฏ ซ่อนทับอยู่ในเมือง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ที่เราคิดว่าเป็นพื้นที่ส่วนตัวในทีไรหรือฐาน แต่อาจจะมียกเว้นบางจุดที่แอบจับจ้องอยู่โดยที่เราไม่รู้ตัว พื้นที่ที่ส่วนตัวอาจกลายเป็นพื้นที่สาธารณะตามเทคโนโลยีที่ถูกนำเข้ามาใช้ และบางการชีวิตผู้คน ตลอดจนพื้นที่เสมือนบนหน้าจอเทคโนโลยี คอมพิวเตอร์และมือถือ ที่แทบจะแยกไม่ออกว่ากำลังถูกใช้งานในฐานะที่เป็นพื้นที่ส่วนตัวหรือสื่อสารสาธารณะบนโลกเสมือนที่อยู่ต่อหน้านั้น ดังนั้นจึงเป็นความท้าทายอย่างมากของการศึกษาชีวิตเมือง ทั้งด้วยวิธีวิทยาที่ต้องวิ่งตามให้ทันกับโฉมหน้าของสนามที่เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่ต้องการการวิพากษ์สิ่งที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบเหตุผล การให้ความหมาย การส่งผ่านอารมณ์ความรู้สึก และโลกแห่งทุนนิยมที่ เสกสร้างสถานะการใช้ชีวิตแบบเสพนิยมให้เติบโตขึ้นอยู่ตลอดเวลา ความสัมพันธ์เหล่านี้จะช่วยให้เราเข้าใจสถานะความเป็นมนุษย์ที่ต้อง ดำเนินชีวิตในเมืองไม่ว่าจะอยู่ในสำนักของปัจเจกบุคคลหรือภายใต้ อุดมการณ์เศรษฐกิจ การเมือง ที่มนุษย์ต้องเผชิญและได้ตอบอยู่ ตลอดเวลา

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

บุญเลิศ วิเศษปรีชา. 2546. *โลกของคนไร้บ้าน*. กรุงเทพฯ:

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล (บรรณาธิการ), มมป. *ชีวิตชายขอบ: ตัวตน กับความหมาย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ปรีตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล (บรรณาธิการ) 2545. *คนใน: ประสบการณ์ภาคสนามของนักมานุษยวิทยาไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ปรีชา คูินทร์พันธุ์ 2543. “นคร: ภาพมายาและความชอบธรรม มุมมองของนักมานุษยวิทยา”. ใน อารง สุทธาศาสน์ บก., *รวมบทความสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา*, หน้า 72-84. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิเชฐ สายพันธ์ 2543. “มานุษยวิทยาเมือง: ความคิดบางประการกับการศึกษาเมืองกรุงเทพฯ,” *ไทยคดีศึกษา* 16(3): 3-7.

พัฒนา กิตติอาษา 2560. *คนข้ามแดน: ความเรียงว่าด้วยมานุษยวิทยา*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วสันต์ ปัญญาแก้ว 2543. *ชีวิตข้างถนน: การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาว่าด้วยผู้ชมโทรทัศน์ยามค่ำคนบนถนนสายหนึ่งในเมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อศิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. 2536. *ชีวิตและจุดจบของสลัมกรุงเทพฯ แห่งหนึ่ง. สมาคมวิจัยคุณภาพแห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Akin Rabibhadana 1978. *Rise and Fall of a Bangkok Slum*. Thai Khadi Research Institute, Bangkok: Thammasat University.

- Basham, Richard 1978. *Urban Anthropology: The Cross-cultural Study of Complex Societies*. California: Mayfield Publishing Company.
- Becker, Howard S. 1963. *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Macmillan.
- Bott, Alizabeth 1957. *Family and Social Network: Roles, Norms, and External Relationships in Ordinary Urban Family*. London: Tavistock.
- Bonilla, Frank 1961. *Rio's Favelas: The Rural Slum within the City. Reports Service, East Coast of South America Series*, 8(3); pp. 1-15. New York: American Universities Field Staff.
- Bronilla, Frank 1964. "The Urban Worker". In by John J. Johnson (ed.), *Continuity and Change in Latin America*, pp. 186-205. Stanford: Standford University Press.
- Bryman, Alan (ed.) 2001. *Ethnography*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Clammer, John R. 1985. *Singapore: Ideology, Society, Culture*. Singapore: Chopmaen Publisher.
- Clammer, John R. 1986. "Ethnic Processes in Urban Melaka". (Raymond L.M. Lee, ed.), In *Ethnicity and Ethnic Relation in Malaysia*. Northern Illinois University, Center for Southeast Asian Studies, Monograph Series, Occasional Paper No. 12, pp. 47-72.
- Epstein, A. L. 1961. "The Network and Urban Social Organization," *Rhodes-Livingstone Institute Journal*. 29: 28-62.

- Firth, Raymond (ed.) 1956. *Two Studies of Kinship in London*. London: Athlone.
- Goffman, Erving 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. United States: Anchor.
- Gelder, Ken, and Thornton, Sarah 1997. *The Subcultures Reader*. London: Routledge.
- Gmelch, George, and Walter P. Zenner 2002. *Urban Life: Reading in the Anthropology of the City*. Long Grove, Illinois: Waveland Press, Inc.
- Goldrich, Daniel, Raymond B. Pratt, and C.R. Schuller. 1967-1968. The Political Integregation of Lower Class Urban Settlements in Chile and Peru. *Studies in Comparative International Development* 3(1). St. Louis: Social Science Institute, Washington University.
- King, Victor T., and Wilder W.D. 2003. *The Modern Anthropology of Southeast Asia*. London and New York: RoutledgeCurzon.
- Leeds, Anthony (1968) reprinted 1994. "The Anthropology of Cities: Some Methodological Issues". In Roger Sanjak (ed.), *Cities, Classes, and the Social Order: Anthony Leeds*, pp. 233-246, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Lewis, Oscar 1959. *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*. New York: Basic.
- Lewis, Oscar 1966. "The Culture of Poverty," *Scientific American* 215(4): 19-25.

- Lofland, Lyn H. 1983. "Understanding Urban Life: The Chicago Legacy," *Urban Life*. 11(4): 491-511.
- Low, Setha M. 2002. *Theorizing the City: The New Urban Anthropology Reader*. New Brunswick, New Jersey, and London: Rutgers University Press.
- Lynd, Robert S., and Lynd, Helen M. 1929. *Middletown: A Study in American Culture*. New York: Harcourt Brace.
- Matos Mar, Jose 1961. "Migration and Urbanization: The Barriadas of Lima – an Example of Integration into Urban Life". In *Urbanization in Latin America*. (Philip Hauser, ed.), pp. 170-189. New York: UNESCO.
- Mayer, Phillip 1961. *Townsmen or Tribesmen*. Cape Town: Oxford University Press.
- Maxwell, Andrew 1988. "The Anthropology of Poverty in Black Communities: A Critique and System Alternative". *Urban Anthropology*. 17; pp. 171-191.
- Mitchell, J. Clyde. 1969. *Social Networks in Urban Situations*. Manchester: Manchester University Press.
- Ocejo, Richard E. (et.al) 2013. *Ethnography and the City: Reading on Doing Urban Fieldwork*. New York and London: Routledge.
- Pappas, Gregory 1989. *The Magic City: Unemployment in a Working-Class Community*. Ithaca: Cornell University Press.
- Paritta Chalermpong Koanantakul 1993. *Urban Life and Urban People in Transition*. Bangkok: TDRI.

- Park, Robert E. 1928. "Human Migration and the Marginal Man," *American Journal of Sociology* 33: 881-893.
- Patya Saihoo 1993. "Thai Urban Environment". In *Symposium on Environment and Culture with Emphasis on Urban Issues*. Bangkok: The Siam Society.
- Sanjek, Roger (ed.) 1994. *Cities, Classes, and the Social Order: Anthony Leeds*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Simmel, Georg 1903. *The Metropolis of Modern Life*. Dresden: Petermann.
- Thorton, Sarah. 1995. *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*. London: Polity Press.
- Weber, Max 1958. *The City*. New York: Free Press.
- Willmott, Peter, and Young, Michael 1960. *Family and Class in a London Suburb*. London Routledge and Kegan Paul.
- Wirth, Louis 1938. "Urbanism as a Way of Life," *American Journal of Sociology* 44: 3-24.
- Young, Michael, and Willmott, Peter 1957. *Kinship and Family in East London*. London: Routledge and Kegan Paul.